

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Zhodnocení projevů inkrementálního způsobu
rozhodování ve veřejné politice: ukázka vlivu způsobu
Inkrementální proces rozhodování- financování
politických stran soukromými osobami, právníckými
osobami či společnostmi a jeho vliv tohoto financování na
politická rozhodnutí**

Základy veřejné politiky (VPL150)

Velice dobré!

Prosím o doplnění velice drobných poznámek uvedených ve Vašem textu, spíše formálních a objasňujících některé obecně formulované pasáže. Z hlediska struktury, obsahu a reflexivity je stať na dobré úrovni!

Druhou verzi textu odevzdejte nejpozději dva týdny před koncem zkouškového období.

Seminární práce

Lukáš Žmolík

Politologie-Veřejná politika a lidské zdroje

Anna Vybíralová

Psychologie - Veřejná politika a lidské zdroje

V Brně 2013

OBSAH

Úvod, závěr a literatura se nečíslijí!

1 Úvod	1
2 Koncept inkrementálního rozhodování	
3 Politické strany jaké? Kde? „existence PS“ nebo „koncept rozložení politické moci mezi PS“? konkrétněji	3
4 Financování politických stran jakých? Kde? Konkrétněji!	4
5 Případová studie negativního financování politických stran třetí stranou v ČR	5
6 Závěr	6
7 Literatura	

1 Úvod

V této práci se budeme zabývat konceptem inkrementálního rozhodování, který pojednává o čem a proč se jím zabýváte? Jek je využitelný v oblasti veřejné politiky? Zasadíme do problematiky financování politických stran třetími osobami. Práce bude strukturována do několika kapitol. Úvodem bude představeno samotné inkrementální rozhodování, o kterém pojednávají jací autoři a v jaké souvislosti? Jaké studie/zdroje/autory k tomu využíváte? které bude následováno uvedením do problematiky politické strany a jejího financování proč? V jaké souvislosti? Proč právě politické strany? Je inkrementální rozhodování využíváné a využitelné výhradně u politických stran anebo i v jiných politických arénách a oblastech společnosti (v nestátních ziskových a neziskových organizací v sektoru trhu a v občanském sektoru?). Druhá část práce bude protkána konkrétní empirickou studií zadané problematiky na území ČR. Čím se v této praktické kapitole zabýváte, na základě jakých dat a proč?

Tato práce si klade za cíl zaměření na způsob a rozsah, ve kterém ať už fyzické či právnické osoby, jimž veřejně-politický proces nepřísluší, ovlivňují veřejně-politická rozhodování. To je ale empiricky formulovaný cíl, ten nebyl předmětem zadání, cílem mělo být představit koncept inkrementálního rozhodování a demonstrovat jeho využitelnosti (ve Vašem případně na příkladu rozhodování politických stran/kdy/za jakých okolností/očem? V ČR) Daná rozhodnutí nevznikají s čistými a nejlepšími úmysly pro blaho státu, jak bychom možná mohli od veřejných činitelů očekávat (kdo to tvrdí? Uveďte odkaz na autory tohoto tvrzení). Nahlédneme-li do veřejně-politického dění z pohledu politologické obce i

investigativních žurnalistů? a můžeme vidět, jak veřejné rozhodování ??? na území České republiky vypadá v realitě. Dále jak proces, jež by měl být nezávislý na kom, čem: a snažit se být pro stát co nejvíce prospěšný, často podléhá soukromým či fyzickým osobám, jimž rozhodování vůbec nenáleží a to jen díky korupci, trefně směřované na hlavní aktéry veřejně-politického dění (ad ibidem o autorech zabývajících se korupcí, klientelismem v ČR a zahraniční typu Frič, Keller aj.).

2 Koncept inkrementálního rozhodování

Koncepce inkrementálních rozhodování, vznikla jako kritika racionálního myšlení, zpochybňujícího možnou absolutní racionalitu člověka. Lindblom (rok vydání), který je autorem této koncepce, uvádí, že člověk není schopen ani s těmi nejlepšími úmysly dosáhnout naprosté racionality, jelikož možnosti lidského myšlení jsou velmi omezené (blíže Winkler 2013). Myslíme, že teorie inkrementálního rozhodování, je více než na místě, dočítáme-li se neustále o kauzách, kdy veřejně-politické rozhodování není zapříčiněno pouze omezenou lidskou racionalitou, ale především korupcí a zaměřením se politiků na osobní, nikoli veřejné cíle.

Sami příznivci racionalistického modelu tvorby rozhodnutí kritizují tento model v několika aspektech. Nejvýznamnějším zastáncem a zároveň kritikem, je bezpochyby Herbert Simon, jenž je jediný psycholog, který obdržel Nobelovu cenu právě za ilustraci omezené racionality lidského jednání, kterou prezentoval v polovině 60. let ve své knize *Administrativní chování*. Příklad jaký? je velmi prostý a je na něj hojně poukazováno v průběhu akademického studia.

V následujícím textu se pokusíme teorii vysvětlit. Linda kdo to je? začala studovat sociologii, kterou s dobrými výsledky ukončila magisterským titulem. Po většinu času na škole, se Linda aktivně zajímala o genderovou problematiku, a byla členkou několika též orientovaných organizací. Přisud'te procentuální šanci, že Linda pracuje v bance a nadále přisud'te procentuálně šanci, že Linda pracuje v bance a je i nadále členkou organizace orientující se na genderovou problematiku. I když ve druhém případě není dle racionálního přístupu možná vyšší pravděpodobnost, většina lidí, na nichž Simon tuto studii prezentoval, ji přisoudila druhé variantě (Plhánková, 2005). Obdobných iracionálních konstruktů, můžeme spatřit v psychologii velmi mnoho. Vztáhneme-li však případ ke kritice racionálního rozhodování, vidíme omezenost lidského myšlení, nejsme schopni v mysli vytvořit koncept

zahrnující všechny možné situace, ovlivňující faktory, rizika a nevýhody, jež rozhodnutí může přinést. Naše mysl nefunguje primárně racionálně (Incremental budgeting in local authorities 1992). Navíc racionální model bývá obvykle spojen s čistě ekonomickým rozhodnutím, ale aktéři ve veřejné politice musí činit rozhodnutí nejen z ekonomického pohledu, který se snaží dosahovat způsobu, kdy se maximalizují zisky a přitom ztráty budou jen minimální, bez ohledu na sociální oblast zájmu, ale právě i s ohledem na **sociální oblasti jasněji** (Incremental budgeting in local authorities 1992). Pro ekonomiku státu, by bylo pravděpodobně velmi výhodné zrušit sociální dávky, což čistě z ekonomického pohledu vyznívá velmi racionálně, ale z etického a sociálního pohledu, je to nepřijatelné. Proto v 50. letech přichází *Charless Lindblom* se studií „*The science of muddling through*“ a nastíní inkrementalistický model tvorby rozhodnutí a s ním bouřlivou diskuzi mezi příznivci a odpůrci racionalistického modelu (Winkler 2002). *Lindblom* navazuje na Simonovu kritiku omezené racionality, ale přichází s novými, prohloubenými myšlenkami, často právě z veřejně-politické praxe a svou kritiku uvádí v mnoha nových aspektech.

O inkrementalismu můžeme přemýšlet, jako o způsobu ne až tak invazivním a sebe nevyzdvihujícím. Snaží se úkony provádět po menších částech s ohledem na zpětnou vazbu. Koncept Lindbloma byl ten, že se inkrementální analýza skládá z po sobě jdoucích srovnání (Lindblom, 1975). To znamená, že se bude **porovnávat účinky alternativních politik proti sobě a beze změny vůbec jasněji!** Tato srovnání budou zaznamenána chronologicky, a to méně vhodné bude omezeno či vyřazeno. V tomto přístupu vidí **kdo? L** zejména tu výhodu, že si cíle klade postupně a analýzy jsou zde mnohem častější, proto nedojde k odklonu od primárního cíle, ten je v rámci inkrementálního procesu možno přeformulovat **aniž by byly změněny jeho původní záměry ?** (Lindblom, 1975).

V akademických pracích je často uvedeno, že politické rozhodnutí není otázkou jednotlivce, nýbrž skupiny kvalifikovaných lidí, jejichž základ však nemůžeme omezit jen na racionální, právní či ekonomický. Jsme především lidé a jsme ovlivnitelní, a i když vystavíme základy veřejně-politického procesu na etických normách, intelektu a rozumu, každý člen do politiky přichází s vlastní vizí, ideály, vzory, má odlišnou výchovu a vymezit tak opravdovou racionalitu mezi hodnotově odlišnými lidmi, může být až nemožné. Zde tedy vidíme příklad toho, jak obtížné může veřejně politické rozhodování být. I kdyby k němu všichni aktéři přistupovali opravdu s nejčistšími úmysly a měly pro něj ty nejlepší rozumové předpoklady, jen těžko a s velkým úsilím, se jim podaří dosáhnout optimálních výsledků.

3 Politické strany

Politické strany jsou nezbytným prvkem moderní politiky. Proces formování politických stran, vyvolán měnicí se občanskou kulturou a demokratizací industriální společnosti, můžeme datovat k 19. století. Strany od svého vzniku procházejí evolučním vývojem, který dává prostor pro vznik různým typům politických aktérů. Její neexistence, je ovšem pro soudobé demokracie nepředstavitelná. Primární funkcí politických stran, je pojitko mezi státem (exekutivou) a občany (Kopeček a kol. 2005: 9). Akt voleb, nebo-li svobodná volební soutěž, je nejdůležitějším prvkem demokracie, při kterém si občané vybírají své zastupitele. Pro charakter této práce, je podstatné vymezení samotného pojmu politické strany. Politologickou obcí, je nejfrekventovaněji přijímána definice významného klasika stranicko-politických systémů, *Giovani Sartoriho*. V jeho vnímání je politická strana „*politická skupina, jež se účastní voleb, jež je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů*“ (Sartori 1976: 64). Oblíbenost této definice plyne z její obecnosti a snadné uchopitelnosti. O širší vymezení politických stran, se pokusili Sarotoriho soukupníci *La Palombara a Weiner*. K charakteristickým znakům připojují aspekty trvalosti organizační struktury; existenci místních územních struktur a centrálního vedení; ideologickou orientaci a prezentaci svých zájmů (La Palombara a Weiner, 1966: 29).

Určitým úskalím pro chápání politických stran a jejich funkci, je nemožnost jasného rozlišení politické strany od zájmových skupin. Za nejvýznamnější zájmové skupiny lze považovat odbory, zájmová sdružení či různé komory. Hlavní rozdíl mezi politickou stranou a zájmovou skupinou, lze vidět v tom, že politické strany se snaží moc získat a vykonávat, zatímco zájmové skupiny pouze na moc působit a uplatňovat svůj vliv (blíže Fiala a Strmiska, 1998: 36).

4 Financování politických stran

Financování politických stran a hnutí, je v globálním měřítku velmi citlivým a diskutovatelným tématem. Problematika nastavení financování polických stran nabízí spoustu východisek, přičemž hlavní východiskem je politický systém země (Outly 2003: 44). Názory na důležitost způsobu a míry financování politických stran, se v odborné veřejnosti různí. Při analýze úspěchu Silvia Berlusconiho v Itálii, nebo Andreje Babiše v parlamentních volbách ČR 2013, se nabízí jako žádoucí nazírání Oswalda Spenglera: „*peníze mění volby v hru toho,*

kdo je vlastní, volby samy jsou fraškou, v níž se předstírá, že občané činí rozhodnutí“ (Heidenheimer 2002: 3-4).

V této práci se však autoři zaměří pouze na problematiku České republiky. Financování politických stran je obsaženo na úrovni ústavy, ale také na úrovni zákonů a usnesení Poslanecké sněmovny, jenž se primárně zabývá hospodaření jednotlivých poslaneckých klubů. V ČR funguje tzv. smíšený systém financování stran, který do velké míry zahrnuje jak státní, tak soukromé formy financování (Kolaříková 2011: 50).

Práce si neklade za cíl prozkoumat jednotlivé způsoby financování. Pro širší uvedení do dané problematiky však uvedeme základní způsoby finančních toků do stranických pokladen. Mezi *přímé státní příspěvky* řadíme: *úhradu volební nákladů; příspěvek na činnost; stálý příspěvek a příspěvek za mandát*. V současných podmínkách přítomnosti tzv. klientelistických stran, se jako hlavní přednost financování státem jeví zabraňování nežádoucím vlivům ekonomických a mocenských korporací, na činnost strany. Touto problematikou se autoři budou extenzivně zajímat v následující kapitole. Mezi *nepřímé státní financování* řadíme: *členské příspěvky; sponzorské dary; příjmy z podnikatelské činnosti a v poslední řadě nepřímé formy soukromého financování* (Outlý 2003: 53-58). V posledně jmenované formě shledává Outlý největší úskalí, jež není definováno v zákonech. „*Příkladem nepřímého financování z vlastních zdrojů jsou obtížně vyčíslitelné nefinanční dary politickým stranám, jako je třeba poskytování služeb či hmotných statků za výrazně nižší ceny, než je za normálních okolností obvyklé, a to i ve formě velmi výhodných půjček či skryté reklamy v médiích*“ (Outlý 2003: 103)

Na závěr této kapitoly se ještě seznámíme s pojmem *kartelové strany*, s níž je v politologické obci spojena změna získávání finančních prostředků. Její výskyt se datuje k poslední čtvrtině 20. století, a to především ve vyspělých demokraciích (Klíma 2013: 230). Samotný pojem *kartelová strana* je výrazně spjat se jmény *Richarda Katze a Petera Maira*. Podle jejich názoru v takové straně dochází k oslabování vazeb na stranické členství, které jsou nahrazeny nadměrnou fixací parlamentních stran ke státu, s níž je spojena změna financování politických stran; změna volební soutěže; přístup do státem kontrolovaných médií a omezení demokracie pouze na akt voleb (Katz, Mair 1995: 16). V ideově-politické rovině se rozdíl mezi kartelovými politickými stranami stírají a dochází k nadstandardní spolupráci těchto stran, jejíž konsekvencí může být ztráta zájmu o volební soutěž a o politiku obecně (Detterbeck 2005: 175).

5 Případová studie negativního financování politických stran třetí stranou v ČR

Zeptáte-li se v současnosti občanů, co si spojují s pojmem politická strana, nejpravděpodobnější odpověď bude korupce. Česká veřejnost vnímá politiky s odporem, jako někoho, kdo si do politiky přišel „nahrabat“, nebo se v lepším případě „těší“ nezájmu. Stávající situaci nejlépe vystihuje výrok prezidenta Miloše Zemana, že politik je v ČR vnímán hůře než uklízečka. V televizním vysílání se politici předhánějí při výrocích, že je třeba obnovit důvěru v politiku. Bohužel se tento úkol zdá být již několik let nesplnitelný a občané jsou stále více k politice skeptičtí, klesá účast ve volbách a vznikají protestní strany či hnutí, která ovšem krátce po vstupu do vrcholné politiky čelí vlastním finančním skandálům. Tento příklad nejlépe vystihuje strana Věci Veřejné, která se před parlamentními volbami v roce 2010 prezentovala jako bojovník proti korupci. Politolog Michal Klíma nazývá Věci Veřejné klientelistickou stranou. Klíma se domnívá, že za vzestupem *klientelistických stran* stojí nestabilní politické prostředí, které nazývá úrodnou půdou pro různé podnikatelské projekty v politické sféře (Klíma 2013: 232). V případě *Věcech Veřejných (VV)*, šlo původně o lokální stranu působící v Praze, která byla následně ovládnuta soukromou bezpečnostní agenturou *ABL*, vlastněnou podnikatelem *Vítem Bártou*, který se stal jejím úhlavním politikem a ministrem dopravy (Hloušek 2013: 322–340).

O financování politických stran se už léta vedou bouřlivé diskuze, jejíž kořeny sahají k roku 1996, kdy proběhl první velký skandál ve financování politických stran, resp. ODS. Ukázalo se, že dva největší sponzoři Radžív Sinha z Mauricia a Maďar Lajos Bács, kteří údajně darovali straně 7, 5 milionu korun, jsou nastrčené figury a skutečným dárcem je kontroverzní podnikatel Milan Šrejber, který se podílel na privatizaci Třineckých železáren vládou Václava Klause (ceskapozice.cz, 2009). Ačkoliv šlo nepochybně i o osobní spory, kdy se část ODS snažila převzít vedení strany, tato událost byla prvním krokem k propuknutí rozsáhlé korupce v nejvyšších patrech státních úřadů, kde si podnikatelé prostřednictvím finančního daru zajistili vliv na tvorbu veřejných politik.

Po aférách se sponzorskými dary soukromých osob z 90. let, byla zpřísněna pravidla pro přijímání darů. Ve výsledku se ale situace nikterak nezlepšila. Jediným východiskem k čistější politice byla podle Ondřeje Císaře transparentnost (Císař 1999: 95-99). Ačkoliv mají strany i hnutí transparentní a veřejně přístupné účetnictví, finanční transakce na účtu

transparentní rozhodně nejsou. V neustále se vynořujících okolnostech o propojení podnikatelů a politiků, při zadávání veřejných zakázek, značně sílí nespokojenost veřejnosti. Podle průzkumu společnosti SANEP, který zkoumal názor občanů na sponzorské dary stran od podnikatelů, se 85 % občanů domnívá, že motivem milionových darů od podnikatelů, je prosazení vlastních obchodních zájmů (SANEP 2010). Nedůvěra eskalovala při volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2010, kdy v systému kroužkování občané vyřadili nedůvěryhodné politiky z vrcholné politické scény.

Vliv na politické elity z nejvyšších pater exekutivy, je pro podnikatele, se zájmy o největší státní zakázky velmi důležitý. Diskutabilně se jeví sponzorské dary podnikatele Zdeňka Bakaly, který daroval před volbami milionové příspěvky členům budoucí vládní koalice. ODS daroval 15 milionů korun, TOP 09 daroval 7, 5 milionů korun a Věcem Veřejným 6 milionů korun (Procházková 2010). Svůj krok poté neobratně zdůvodnil tím, že mu strany nabídly odpovědné politiky.

Jelikož je nutno konstatovat, že financování politických stran bylo vždy poněkud zahaleno v mlze a vznikaly nejrůznější více či méně opodstatněné kritiky tohoto financování a jejich následného vlivu na veřejně-politická rozhodnutí, byl *Sociologickým ústavem Akademie věd* uveřejněn server www.politicefinance.cz, kde se můžeme dočíst nejen o financování politických stran, ale i vlivu tohoto financování na veřejné zakázky. Nejen, že je tento server něčím, co by nemělo chybět v žádném demokratickém státě, ale přináší spoustu informací, jak úzce spolu souvisejí veřejně-politický proces a korupce. Vidíme zde například konkrétní případ firmy TELMO, jež v letech 2010 a 2012 sponzorovala přední politické strany v České republice a to částkou přesahující 400 000 korun. První sponzorovanou stranou byla ODS se 70 000 korun, následovala TOP 09 s 35 000 a poslední stranou, jež obdržela příspěvek 30 000 korun, byla ČSSD. Následně společnost TELMO obdržela veřejné zakázky přesahující 19 milionů korun (politicefinance.cz, 2010) Udělování veřejných zakázek, by mělo být důležitým předmětem veřejně-politického rozhodování a být nezmanipulovatelné, aby ve prospěch státu byla zakázka provedena jak precizně, tak i co nejlevněji. Z kritického pohledu musíme konstatovat, že financování politických stran touto firmou mohlo být jen těžko motivováno pouze nezištnými sympatiemi, jelikož ODS a ČSSD jsou již od svého vzniku opoziční strany s protichůdnými názory, tudíž se sympatiemi, ať už levicovými či pravicovými, firma motivována být nemohla. Záznamy z jednání TELMO s politickými stranami bohužel nejsou zdokumentovány, avšak i bez nich je více než jasné, že společnost investující do v té době tří nejvlivnějších politických stran, by v nezávislém výběrovém řízení

na firmu, jež má splnit veřejnou zakázku, neobstála. Takovýchto případů, můžeme nalézt opravdu spoustu, server se mimo jiné snaží ilustrovat nemožnost kontroly veřejně-politických procesů, ovlivněných financováním fyzickými či právníckými osobami. Ty navíc podléhají ochraně osobních údajů, takže možnost napadnutí, je zde naprosto minimální (politickefinance, 2010)

Dalším případem, který je poněkud staršího data, je investigativní test novináře Jiřího Benáka z Mladé Fronty Dnes. Ten se v době zvažování zákona o milionovém poplatku za každý provozovaný výherní automat rozhodl vyzkoušet aktéry hlavních politických stran té doby. Za každým představitelem strany přišel, jakožto soukromník vlastníci hernu a nabídl úplatek v hodnotě milionu korun, zaslouží-li se o zrušení navrhovaného zákona. Strany se ukázaly v nejrůznějším světle, od odmítnutí, protože by je úplatek mohl zkompromitovat až po příslib, že se o změnu zákona pokusí zasadit a ještě skryjí toto financování skrze inzerci do stranických novin. (MF DNES)

Závěr

Tato práce si kladla za cíl analyzovat koncept inkrementálního rozhodování, který zde byl demonstrován na financování politických stran. **V jedné dvou větách vložte podrobnější informace o tom, co IR je a na jakém případě s jakými výsledky jste IR demonstrovali, případně na jaká jiná témata je možné IR aplikovat!** Námí vybraná problematika, je v kontextu veřejných nálad v České republice, více než aktuální. Za použití převážně odborné politologické literatury, doplněnou o informace z elektronických článků, se autoři pokusili čtenáře uvést do kontextu současných kauz a jejich interpretací. Na závěr studie je možné konstatovat, že o míře zkorumpovatelnosti stran nerozhoduje ideologická orientace, nýbrž postavení v rozhodujících exekutivních patrech státu, prostřednictvím kterých můžou jednotlivé strany snadno ovlivňovat veřejné dění, jako je například fenomén veřejných zakázek.

Literatura:

- Incremental budgeting in local authorities. (1992). *The International Journal of Public Sector Management*, 5(5), 11. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/234419130?accountid=16531>
- Lindblom, C.E., "Incremental Decision-Making", in Golembiewski, R.T. and Rabin. J. (Eds), *Public Budgeting and Finance*, F.E. Peacock, Illinois, 1975.
- Lindblom, C.E., "Policy Analysis", *American Economic Review*, Vol. 48, June 1958, pp. 298-301.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. [Brno: Masarykova univerzita v Brně. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky, 2005.
- Vyzkoušel jsem politiky, co všechno udělají za milion. In: www.zpravy.idnes.cz [online]. 2009 [cit. 2013-11-28]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vyzkousel-jsem-politiky-co-vsechno-udelaji-za-milion-pd2-/domaci.aspx?c=A090927_120306_domaci_jan

- Vědci zprůhlednili financování politických stran v Česku. Dali na web i sponzory. In: *www.ihned.cz* [online]. 2013, 5.11. 2013 [cit. 2013-11-28]. Dostupné z: [http://zpravy.ihned.cz/?p=012000_d&article\[id\]=61155360](http://zpravy.ihned.cz/?p=012000_d&article[id]=61155360)
- WINKLER, Jiří. *Implementace: institucionální hledisko analýzy veřejných programů*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 160 s.
-
- STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 727 s. ISBN 80-7367-038-0.
- Winkler, Jiří. 2013. Přednáška Racionální modely rozhodování ve veřejné politice, možnosti strategické analýzy. Předmět Základy veřejné politiky. Brno: FSS MU.
- Political corruption : concepts & kontext. c2002. Edited by Arnold J. Heidenheimer, Michael Johnston, New Brunswick, U.S.A. : Transaction Publishers.
- KOLAŘÍKOVÁ, Zuzana. *Financování politických stran v České republice: možnosti a limity reformy* [online]. 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Anna Matušková. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/385059/fss_m/>.
- Outlý, Jan. 2003. *Strany a stát, volby a finance. Vybrané aspekty primárních voleb a financování politických stran*. Olomouc: Periplum.
- Katz, Richard a Mair, Peter. 1995. „Changing models of Party Organisation and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party.“ *Party Politics* 1, č. 1, 5-28.
- Klíma, Michal. 2013. „Koncept klientelistické strany. Případová studie – Česká republika.“ *Politologický časopis*, č. 3, roč. XX, 215–235.
- Detterbeck, Klaus. 2005. „Cartel Parties in Western Europe?“ *Party Politics* vol. 11, no. 2, 173–191.
- Hloušek, Vít. 2012. „Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy.“ *Politologický časopis*, č. 4, roč. XIX, 322–340.

- Procházková,
Martina. 2010. Bakala daroval před volbami pravici před 28 milionů, ČSSD se zlobí,
MFDNES.
- SANEP, 2010.
Názor občanů na finanční podporu a sponzorské dary politických stran od podnikatelů.
- Fiala, Petr a
Strmiska, Maxmilián. 1998. Teorie politických stran. Brno: CDK.
- La Palombara,
Joseph- Weiner, Myron. 1966. Political Parties and Political Development. Princeton:
Princeton University Press.
- Sartori,
Giovanni. 1976. Parties and Party Systems. A Framework for Analysis. Cambridge:
Cambridge University Press.